

## SZKOŁA PODSTAWOWA NR 1 IM. PRZYJACIÓŁ ZIEMI W CZŁUCHOWIE DOSTOSOWANIE WYMAGAŃ EDUKACYJNYCH

### Uczniowie o inteligencji niższej niż przeciętna

Uczniowie z inteligencją niższą niż przeciętna ( 70-84 w skalach Wechslera ) stanowią 14% populacji szkolnej. Uzyskują oni słabe wyniki w nauce, pomimo dużego własnego nakładu pracy a niekiedy nawet, mimo intensywnej stymulacji rozwoju.

Największe trudności mają w rozumowaniu i logicznym myśleniu we wszystkich jego formach i przejawach. Poziom ich rozwoju słowno-pojęciowego odpowiada wcześniejszej fazie rozwojowej.

W szczególności uczniowie ci mają problemy z :

- o wewnętrzną organizacją nowo nabytej wiedzy i integrowaniem jej z już posiadaną ( stąd wolne tempo uczenia się )
- o generalizowaniem wiedzy oraz wykorzystywaniem jej w różnych dziedzinach
- o opanowaniem materiału o charakterze abstrakcyjnym ( ze względu na bardzo słabą pamięć krótkotrwałą dzieci te zdecydowanie łatwiej pracują i uczą się na materiale konkretnym )
- o umiejętnością myślenia przyczynowo-skutkowego
- o dokonywaniem porównań między zbiorami ( różnicowanie i szukanie podobieństw )
- o umiejętnością odróżniania cech istotnych od nieistotnych
- o dokonywaniem uogólnień, szczególnie o charakterze werbalnym

Myślenie tych dzieci charakteryzuje: konkretyzm i mała samodzielność. Często uczą się „na pamięć” bez zrozumienia treści.

Ich trudności nasilają się wraz z pokonywaniem kolejnych poziomów edukacji.

Wykształcenie wyższe jest dla nich w zasadzie nieosiągalne ( tzn. było nieosiągalne dopóki nie powstało tak wiele prywatnych szkół wyższych ).

**W przypadku tych dzieci konieczne jest dostosowanie zarówno w zakresie formy, jak i treści wymagań. Nie kwalifikują się do szkoły specjalnej dla upośledzonych umysłowo, a program szkoły ogólnodostępnej jest dla nich trudny, a przede wszystkim zbyt szybko realizowany. W zasadzie tylko w tej grupie uczniów możemy mówić o obniżeniu wymagań pamiętając jednak, że obniżenie kryteriów jakościowych nie może zejść poniżej podstawy programowej.**

Jak ułatwić naukę:

- o omawianie niewielkich partii materiału i o mniejszym stopniu trudności
- o pozostawianie więcej czasu na jego utrwalenie
- o podawanie poleceń w prostszej formie
- o unikanie trudnych, czy bardzo abstrakcyjnych pojęć
- o częste odwoływanie się do konkretnego, przykładu
- o unikanie pytań problemowych, przekrojowych
- o wolniejsze tempo pracy
- o szerokie stosowanie zasady pogłębienia
- o odrębne instruowanie dzieci

- zadawanie do domu tyle, ile dziecko jest w stanie wykonać samodzielnie.

## JĘZYK POLSKI

### Symptomy trudności

- słabe oceny pomimo starań i wysiłków ucznia
- trudności w czytaniu i pisaniu ( trudności z kojarzeniem określonych dźwięków - głosek, z odpowiadającymi im symbolami - literami
- trudności w rozumieniu czytanych treści
- trudności w samodzielnym wypowiedzianiu się, formułowaniu wniosków i sądów, w uogólnianiu, myśleniu symbolicznym ( abstrakcyjnym )
- niski poziom rozwoju słowno - pojęciowego ( odpowiada wcześniejszej fazie rozwoju )
- ubogie słownictwo, wadliwa struktura gramatyczna wypowiedzi ustnych i pisemnych
- słabsza sprawność manualna ( rysunki, pismo mają niski poziom graficzny )
- słaba umiejętność stosowania konwencjonalnych sposobów zapamiętywania
- duże problemy z przywoływaniem z pamięci odległych partii materiału ( słaba pamięć długotrwała, operacyjna )
- trudności z selekcją i wychwyceniem myśli przewodniej w długich tekstach
- wolne tempo procesów umysłowych i działania

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- zmniejszanie ilości, stopnia trudności i obszerności zadań
- dzielenie materiału na mniejsze partie, wyznaczanie czasu na ich opanowanie i odpytywanie
- wydłużanie czasu na odpowiedź, przeczytanie lektury
- wprowadzanie dodatkowych środków dydaktycznych np. ilustracje, ruchomy alfabet
- odwoływanie się do znanych sytuacji z życia codziennego
- formułowanie pytań w formie zdań o prostej konstrukcji powołujących się na ilustrujące przykłady
- częste podchodzenie do ucznia w trakcie samodzielnej pracy w celu udzielania dodatkowej pomocy, wyjaśnień
- zajęcia w ramach zespołu dydaktyczno-wyrównawczego, gdzie szczególnie u młodszych dzieci należy oprócz wyjaśniania bieżących zagadnień programowych usprawniać funkcje poznawcze ( procesy intelektualne i percepcyjne ), ( zajęcia dodatkowe są niezbędne, bowiem dziecko z inteligencją niższą niż przeciętna nie jest w stanie opanować tych umiejętności tylko dzięki pracy na lekcji i samodzielnej nauce własnej w domu )
- należy zezwolić na dokończenie w domu niektórych prac wykonywanych na lekcjach
- dyktanda przeprowadzać indywidualnie w wolniejszym tempie, gdyż dzieci te często nie nadążają za klasą
- potrzeba większej ilości czasu i powtórzeń na opanowanie materiału.

## **JĘZYKI OBCE**

### Symptomy trudności

- trudności z prawidłową wymową
- trudności w zapamiętywaniu i/lub odtwarzaniu treści, słówek, zdań
- trudności w swobodnym wypowiedzianiu się na określony temat
- trudności w poprawnym czytaniu i pisaniu
- problemy z gramatyką

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- zmniejszanie ilości słówek do zapamiętania
- pozostawianie większej ilości czasu na ich przyswojenie
- odpytywanie po uprzedzeniu, kiedy i z czego dokładnie uczeń będzie pytany
- wymagania w wypowiedzianiu się na określony temat ograniczyć do kilku krótkich, prostych zdań.

## **MATEMATYKA**

### Symptomy trudności

- trudności z wykonywaniem bardziej złożonych działań
- trudność z pamięciowym przyswajaniem i/lub odtwarzaniem z pamięci wyuczonych treści ( np. tabliczka mnożenia, skomplikowane wzory, układy równań )
- problem z rozumieniem treści zadań
- potrzeba większej ilości czasu na zrozumienie i wykonanie zadania

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- częste odwoływanie się do konkretnego ( np. graficzne przedstawianie treści zadań ), szerokie stosowanie zasady pogłębienia
- omawianie niewielkich partii materiału i o mniejszym stopniu trudności ( pamiętając, że obniżenie wymagań nie może zejść poniżej podstawy programowej )
- podawanie poleceń w prostszej formie ( dzielenie złożonych treści na proste, bardziej zrozumiałe części )
- wydłużanie czasu na wykonanie zadania
- podchodzenie do dziecka w trakcie samodzielnej pracy w razie potrzeby udzielenie pomocy, wyjaśnienia, mobilizowanie do wysiłku i ukończenia zadania
- zadawanie do domu tyle, ile dziecko jest w stanie samodzielnie wykonać
- potrzeba większej ilości czasu i powtórzeń dla przyswojenia danej partii materiału.

## **PRZYRODA, HISTORIA**

### Symptomy trudności

- trudność w selekcji i wybraniu najważniejszych treści ( tendencja do pamięciowego uczenia się wszystkiego po kolei )
- problem z zapamiętywaniem dat, nazwisk, nazw, miejscowości
- nieumiejętność przekrojowego wiązania faktów i informacji

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- w związku z dużym problemem w selekcji i wyborze najważniejszych informacji z danego tematu można wypisać kilka podstawowych pytań, na które uczeń powinien znaleźć odpowiedź czytając dany materiał ( przy odpytywaniu prosić o udzielenie na nie odpowiedzi ). Podobnie postępować przy powtórkach
- pozostawianie większej ilości czasu na przygotowanie się z danego materiału ( dzielenie go na małe części, wyznaczanie czasu na jego zapamiętanie i odpytywanie ).

## **MUZYKA, WYCHOWANIE FIZYCZNE, PLASTYKA, TECHNIKA**

### Symptomy trudności

- niezborność ruchowa i trudności w wykonywaniu niektórych ćwiczeń ( potrzeba dłuższego treningu, aby opanować dane ćwiczenie, rzucanie do celu itp. )
- trudności w zrozumieniu zasad i reguł różnych gier
- obniżony poziom prac plastycznych i technicznych ( słabsza własna inwencja twórcza, wyobraźnia )
- trudność w zapisywaniu i odczytywaniu nut

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- zapewnienie większej ilości ćwiczeń, aby uczeń opanował daną sprawność ( w razie potrzeby zwolnienie z wykonania ćwiczeń przerastających możliwości ruchowe ucznia )
- wielokrotne tłumaczenie i wyjaśnianie zasad i reguł gier sportowych
- podpowiadanie tematu pracy plastycznej czy technicznej, częste podchodzenie do ucznia, ukierunkowywanie w działaniu
- pozwalanie na korzystanie ze śpiewników, wzorów, zapisów nutowych
- liberalne ocenianie wytworów artystycznych ucznia
- w ocenianiu zwracanie większej uwagi na wysiłek włożony w wykonanie zadania, niż ostateczny efekt pracy.

## **Uczniowie słabowidzący**

U takich dzieci niepełnosprawność w zakresie widzenia oznacza osłabienie wzroku, które nawet przy użyciu szkieł korekcyjnych wpływa negatywnie na ich osiągnięcia szkolne.

### Symptomy trudności

- mylenie liter o podobnych kształtach
- mylenie wyrazów o podobnej strukturze
- przestawianie liter
- nieprawidłowa technika czytania
- brak rozumienia tekstu w całości
- wolniejsze tempo czytania związane z problemami w spostrzeganiu całego wyrazu, zdania.
- problemy z rozumieniem tekstu ( konieczność koncentracji na postrzeganiu kształtu poszczególnych liter )
- możliwe trudności w pisaniu z uwagi na obniżoną sprawność spostrzegania i zakłóconą koordynację wzrokowo – ruchową.
- możliwe popełnianie wielu błędów: przestawianie, mylenie, opuszczanie liter, błędy ortograficzne, złe rozplanowanie stron w zeszytach.

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- właściwe umiejscowienie dziecka w klasie ( zapobiegające odbłaskowi pojawiającemu się w pobliżu okna, zapewniające właściwe oświetlenie i widoczność )
- udostępnianie tekstów ( np. testów sprawdzających wiedzę ) w wersji powiększonej
- podawanie modeli i przedmiotów do obejrzenia z bliska
- zwracanie uwagi na szybką męczliwość dziecka związaną ze zużywaniem większej energii na patrzenie i interpretację informacji uzyskanych drogą wzrokową ( wydłużanie czasu na wykonanie określonych zadań )
- umożliwienie dziecku korzystania z kaset z nagraniami lektur szkolnych
- w geometrii należy wprowadzać uproszczone konstrukcje z ograniczoną do koniecznych liczbą linii pomocniczych i konstrukcje geometryczne wykonywać na kartkach większego formatu niż zwykła kartka papieru
- częste zadawanie pytania- „co widzisz?” w celu sprawdzenia i uzupełnienia słownego trafności doznań wzrokowych.

## **Uczniowie słabosłyszący**

Uczeń słabosłyszący, to dziecko, które ma pozostałości słuchu wystarczające do skutecznego odbierania informacji językowych za pomocą słuchu, najczęściej przy użyciu aparatu słuchowego. Nie ma związku przyczynowego między osłabieniem słuchu a inteligencją dziecka.

### Symptomy trudności

- dziecko sprawia wrażenie nie uważającego lub śniącego na jawie, może nie słyszeć instrukcji nauczyciela
- jest niechętnie angażowaniu się w działania klasowe, obawia się porażki, ponieważ ma kłopoty z rozumieniem
- może reagować niewłaściwie w sytuacjach zabawowych ( nie rozumie zasad gry lub intencji innych osób )
- reaguje nietypowo na ustne instrukcje
- może mieć zaburzenia mowy, mały zasób słów i pojęć
- słabo czyta
- często myli głoski dźwięczne i bezdźwięczne, nie różnicuje głosek z trzech szeregów s-z-c-dz, sz-ż-cz-dź, ś-ź-ć-dź ( np. zamiast „z” dziecko może napisać każdą inną literę s,ż,sz )
- zamienia i gubi litery, pomija części wyrazów, myli końcówki – co powoduje zmianę treści znaczenia wyrazów, czasem pisze bezsensowne zlepki liter – w przypadku niezrozumienia ich znaczenia
- duże trudności sprawia dziecku poprawna pisownia, opanowanie gramatyki, składni i ćwiczenia stylistyczne
- nie jest on w stanie samodzielnie czytać i zrozumieć treści obszernych lektur szkolnych.

#### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- zapewnić dobre oświetlenie klasy oraz miejsce dla dziecka w pierwszej ławce w rzędzie od okna. Uczeń będąc blisko nauczyciela ( od 0,5 do 1.5 m ), którego twarz jest dobrze oświetlona, może słuchać jego wypowiedzi i jednocześnie odczytywać mowę z ust. Należy też, umożliwić dziecku odwracanie się w kierunku innych kolegów odpowiadających na lekcji co ułatwi lepsze zrozumienie ich wypowiedzi
- nauczyciel mówiąc do całej klasy, powinien stać w pobliżu dziecka zwrócony twarzą w jego stronę - nie powinien chodzić po klasie, czy być odwrócony twarzą do tablicy, to utrudnia dziecku odczytywanie mowy z jego ust
- należy mówić do dziecka wyraźnie używając normalnego głosu i intonacji, unikać gwałtownych ruchów głową czy nadmiernej gestykulacji
- trzeba zadbać o spokój i ciszę w klasie, eliminować zbędny hałas m.in. zamykać okna przy ruchliwej ulicy, unikać szeleszczenia kartkami papieru, szurania krzesłami, to utrudnia dziecku rozumienie poleceń nauczyciela i wypowiedzi innych uczniów, powoduje też większe zmęczenie. Takie zakłócenia stanowią również problem dla uczniów z aparatami słuchowymi, ponieważ są wzmacniane przez aparat
- nauczyciel winien upewnić się czy polecenia kierowane do całej klasy są właściwie rozumiane przez dziecko niedosłyszające. W przypadku trudności zapewnić mu dodatkowe wyjaśnienia, sformułować inaczej polecenie, używając prostego, znanego dziecku słownictwa. Można też wskazać jak to polecenie wykonuje jego kolega siedzący w ławce
- dziecko z wadą słuchu ma trudności z równoczesnym wykonywaniem kilku czynności w tym samym czasie, nie jest w stanie słuchać nauczyciela - co wymaga obserwacji jego twarzy - jednocześnie otworzyć książkę na odpowiedniej stronie i odnaleźć wskazane ćwiczenie. Często więc nie nadąża za tempem pracy pozostałych uczniów w klasie
- dziecko niedosłyszające powinno siedzieć w ławce ze zdolnym uczniem, zrównoważonym emocjonalnie, który chętnie dodatkowo będzie pomagał mu np. szybciej otworzy książkę, wskaże ćwiczenie, pozwoli przepisać notatkę z zeszytu itp.

- w czasie lekcji wskazane jest używanie jak najczęściej pomocy wizualnych i tablicy ( m.in. zapisanie nowego tematu, nowych i ważniejszych słów, dat na lekcji historii itp. )
- można przygotować uczniowi z niedosłuchem plan pracy na piśmie opisujący zagadnienia poruszane w wykładzie lub poprosić innych uczniów w klasie, aby robili notatki z kopia i udostępniali je koledze
- konieczne jest aktywizowanie dziecka do rozmowy poprzez zadawanie prostych pytań, podtrzymywanie jego odpowiedzi przez dopowiadanie pojedynczych słów, umowne gesty, mimiką twarzy
- nauczyciel podczas lekcji powinien często zwracać się do dziecka niesłyszącego, zadawać pytania – ale nie dlatego, aby oceniać jego wypowiedzi, ale by zmobilizować go do lepszej koncentracji uwagi i ułatwić mu lepsze zrozumienie tematu
- z uwagi na wolne tempo czytania, dziecko potrzebuje więcej czasu na przeczytanie całej książki, dlatego z pomocą rodziców czyta całą lekturę lub tylko wskazany rozdział. Dla ułatwienia zrozumienia treści nauczyciel może podać pytania pomocnicze, na które dziecko powinno przygotować odpowiedzi – czytając wcześniej lekturę
- dziecko czytając lekturę, krótkie opowiadanie – może założyć swój słowniczek niezrozumiałych zwrotów
- pisanie ze słuchu jest najtrudniejszą formą pisania, a szczególnie dla dziecka z zaburzonym słuchem i nieprawidłową wymową, dlatego też należy stosować ćwiczenia w pisaniu ze słuchu tylko wyrazów lub zdań, wcześniej z dzieckiem utrwalonych, w oparciu o znane mu słownictwo. Jeżeli pisanie ze słuchu sprawia dziecku niedosłyszającemu duże trudności można je zastąpić inną formą ćwiczeń w pisaniu.

Mogą to być ćwiczenia polegające na :

- układaniu zdania z podanej rozsypanki wyrazowej do treści obrazka
- przepisywaniu zdań z uzupełnieniem „luk” odpowiednimi wyrazami
- porządkowaniu loteryjki gramatyczno - ortograficznej z utrwaleniem znanych zasad pisowni i zwrotów gramatycznych – dobieraniem odpowiednich wyrazów, uwzględniając ich rodzaj, osobę, liczbę
- przy ocenie prac pisemnych dziecka nie należy uwzględniać błędów wynikających z niedosłuchu, one nie powinny obniżyć ogólnej oceny pracy. Błędy mogą stanowić dla nauczyciela podstawę, do podjęcia z dzieckiem dalszej pracy samokształceniowej i korekcyjnej oraz ukierunkowania rodziców do dalszej pracy w domu. Błędy w pisowni należy oceniać opisowo, udzielając dziecku wskazówek do sposobu ich poprawienia
- uczeń niedosłyszający jest w stanie opanować konieczne i podstawowe wiadomości zawarte w programie nauczania ale wymaga to od niego znacznie więcej czasu i wkładu pracy, w porównaniu z uczniem słyszącym. Przy ocenie osiągnięć ucznia z wadą słuchu należy szczególnie doceniać własną aktywność i wkład pracy ucznia, a także jego stosunek do obowiązków szkolnych ( systematyczność, obowiązkowość, dokładność ).

## Specyficzne trudności w uczeniu się

Dyskalkulia, czyli trudności w liczeniu

**Oceniamy przede wszystkim tok rozumowania, a nie techniczną stronę liczenia.** Uczeń ma, bowiem skłonność do przestawiania kolejności cyfr w liczbie i przez to jej zapis jest błędny. Zły wynik końcowy wcale nie świadczy o tym, że dziecko nie rozumie zagadnienia. Dostosowanie wymagań będzie, więc dotyczyło tylko formy sprawdzenia wiedzy poprzez koncentrację na prześledzeniu toku rozumowania w danym zadaniu i jeśli jest on poprawny - wystawienie uczniowi oceny pozytywnej.

Dysgrafia, czyli brzydkie, nieczytelne pismo

**Dostosowanie wymagań będzie dotyczyło formy sprawdzania wiedzy, a nie treści.** Wymagania merytoryczne, co do oceny pracy pisemnej powinny być ogólne, takie same, jak dla innych uczniów, natomiast sprawdzenie pracy może być niekonwencjonalne. Np., jeśli nauczyciel nie może przeczytać pracy ucznia, może go poprosić, aby uczynił to sam lub przepisać ustnie z tego zakresu materiału. Może też skłaniać ucznia do pisania drukowanymi literami lub na komputerze.

Dysortografia, czyli trudności z poprawną pisownią pod względem ortograficznym, fonetycznym, interpunkcyjnym itd.

**Dostosowanie wymagań znowu dotyczy głównie formy sprawdzania i oceniania wiedzy z tego zakresu.** Zamiast klasycznych dyktand można robić sprawdziany polegające na uzasadnianiu pisowni wyrazów, odwołując się do znajomości zasad ortograficznych oceniać odrębnie merytoryczną stronę pracy i odrębnie poprawność pisowni, nie wpisując tej drugiej oceny do dziennika. W żadnym wypadku dysortografia nie uprawnia do zwolnienia ucznia z nauki ortografii i gramatyki.

Dysleksja, czyli trudności w czytaniu przekładające się często również na problemy ze zrozumieniem treści

Dostosowanie wymagań w zakresie formy może nastąpić w klasach, gdzie programowo jest sprawdzanie opanowania tej umiejętności. Widząc trudności dziecka nauczyciel może odpytać go z czytanki na osobności, a nie przy całej klasie, nie ponaglać, nie krytykować, nie zawstydząć, nie mobilizować stwierdzeniami "jak się postarasz to będzie lepiej", nie zadawać do domu obszernych czytanek do opanowania.

W klasach starszych problem jest bardziej złożony, gdyż opanowanie wiedzy opiera się na założeniu, że uczeń umie już sprawnie czytać i ta umiejętność rzeczywiście jest niezbędna. Uczeń ma, zatem niewielkie pole manewru. W zasadzie jedyne, co może zrobić, to więcej czasu poświęcać na naukę, korzystać z lektur wypożyczanych z biblioteki dla niewidomych (nagrane na dyskiety czy taśmy magnetofonowe) lub sfilmowanych lektur, czy materiałów. **Nauczyciel w zasadzie nie ma wyboru, dysleksja nie daje możliwości obniżenia wymagań jakościowych. Są to, bowiem uczniowie, z co najmniej przeciętną sprawnością intelektualną, którzy zechcą w przyszłości zdawać maturę, a ta, aby zachować swoją rangę, musi mieć odpowiedni, co najmniej przeciętny, poziom wymagań.**

Polem do pracy dla nauczyciela będzie dbałość o rozwój sfery emocjonalnej takiego ucznia. Dydaktyka jest, bowiem bardzo ważna, ale jeszcze ważniejsze jest przygotowanie dziecka do



radzenia sobie w życiu, a do tego dziecko potrzebuje wrażliwości, fantazji, ufności we własne siły i zdolności, niezależnie od tego, kim będzie.

### Ogólne zasady postępowania z uczniem z dysleksją rozwojową

1. **Unikać głośnego odpytywania z czytania przy całej klasie;** wskazówka ta dotyczy przede wszystkim dzieci młodszych. Jeśli nauczycielowi dla oceny umiejętności ucznia niezbędne jest głośne czytanie, należy przeprowadzić je na przerwie, po zakończeniu lekcji
2. **Ograniczać czytanie obszernych lektur do rozdziałów istotnych** ze względu na omawianą tematykę, akceptować korzystanie z nagrań fonicznych, w wyjątkowych przypadkach z ekranizacji, jako uzupełnienia samodzielnie przeczytanych rozdziałów
3. **Kontrolować stopień zrozumienia samodzielnie przeczytanych przez ucznia poleceń,** szczególnie podczas sprawdzianów ( wolne tempo czytania, słabe rozumienie jednorazowo przeczytanego tekstu może uniemożliwić wykazanie się wiedzą z danego materiału )
4. Ze względu na wolne tempo czytania lub/i pisania **zmniejszyć ilość zadań ( poleceń ) do wykonania** w przewidzianym dla całej klasy czasie lub wydłużyć czas pracy dziecka. Formy te należy stosować zamiennie – uczeń pozostawiony w klasie dłużej niż rówieśnicy, narażony na komentarze z ich strony sam zacznie rezygnować z dodatkowego czasu
5. **Ograniczać teksty do czytania i pisania na lekcji do niezbędnych notatek,** których nie ma w podręczniku; jeśli to możliwe dać dziecku gotową notatkę do wklejenia. Zalecenie to jest szczególnie istotne w przypadku dzieci małych lub starszych, u których stwierdzono dysgrafię
6. **Pisemne sprawdziany powinny ograniczać się do sprawdzanych wiadomości,** wskazane jest, zatem stosowanie testów wyboru, zdań niedokończonych, tekstów z lukami – pozwoli to uczniowi skoncentrować się na kontrolowanej tematyce, a nie na poprawności pisania
7. **Wskazane jest preferowanie wypowiedzi ustnych.** Sprawdzanie wiadomości powinno odbywać się często i dotyczyć krótszych partii materiału. Pytania kierowane do ucznia powinny być precyzyjne
8. **W przedmiotach ścisłych** podczas wykonywania ścisłych operacji wymagających wielokrotnych przekształceń, należy umożliwić dziecku ustne skomentowanie wykonywanych działań. **W ocenie pracy ucznia wskazane jest uwzględnienie poprawności toku rozumowania, a nie tylko prawidłowości wyniku końcowego.** W przypadku prac pisemnych z przedmiotów ścisłych i im pokrewnych, nauczyciel powinien zwrócić uwagę na graficzne rozplanowanie sprawdzianów – pod treścią zadania powinno być wolne miejsce na rozwiązanie. Pozwoli to uniknąć niepotrzebnych pomyłek przy przepisywaniu zadań na inną stronę np. gubienia, mylenia znaków, cyfr, symboli, tak charakterystycznych dla dzieci z dysleksją. Materiał programowy wymagający znajomości wielu wzorów, symboli, przekształceń można podzielić na mniejsze partie. Tam, gdzie jest taka możliwość, pozwolić na korzystanie z gotowych wzorów, tablic itp.

**Unikać wrywania do odpowiedzi.** Jeśli to możliwe uprzedzić ucznia (na przerwie lub na początku lekcji), że będzie dzisiaj pytany. W ten sposób umożliwiamy dziecku przypomnienie wiadomości, skoncentrowaniu się, a także opanowanie zapięcia emocjonalnego często blokującego wypowiedź

9. **Dobrze jest posadzić dziecko blisko nauczyciela**, dzięki temu zwiększy się jego koncentracja uwagi, ograniczeniu ulegnie ilość bodźców rozpraszających, wzrośnie bezpośrednia kontrola nauczyciela, bliskość tablicy pozwoli zmniejszyć ilość błędów przy przepisywaniu
10. **Złagodzić kryteria wymagań z języków obcych**. Uczeń mający problemy z opanowaniem ojczystego języka prawie zawsze ma trudności z mówieniem, rozumieniem, czytaniem i pisaniem w języku obcym
11. **Podczas oceny prac pisemnych nie uwzględniać poprawności ortograficznej lub oceniać ją opisowo**. Należałoby pozwolić uczniom na korzystanie ze słowników ortograficznych podczas pisania wypracowań, prac klasowych. Postępy w zakresie ortografii sprawdzać za pomocą dyktand z komentarzem, okienkiem ortograficznym, pisania z pamięci. Zakres sprawdzianu powinien obejmować jeden rodzaj trudność ortograficznych - umożliwi to skoncentrowanie się na zagadnieniu, tym samym zmniejszając ilość błędów i dając poczucie sukcesu
12. **W przypadku ucznia z dysgrafią wskazane jest akceptowanie pisma drukowanego**, pisma na maszynie, komputerze, zwłaszcza prac obszernych (wypracowań, referatów). Nie należy również oceniać estetyki pisma, np. w zeszytach. Jeśli pismo dziecka jest trudne do odczytania, można zamienić pracę pisemną na wypowiedź ustną

Nauczyciel powinien znać dobrze specyfikę problemu dysleksji, dysortografii i dysgrafii, ponieważ umożliwi mu to rozumienie problemów dziecka i sprzeczności, np. między dobrą znajomością faktów historycznych a trudnościami z ich chronologicznym uporządkowaniem, wiedzą z zakresu geografii a niemożnością zorientowania się na mapie, wielokrotnego przepisywania tego samego tekstu w ramach poprawy pracy klasowej a popełniania podczas przepisywania coraz to nowych błędów, czytania wielu książek a popełniania błędów ortograficznych w często powtarzających się wyrazach, ładnego przepisywania kilkunastu linijek a bazgrania w dalszej części kartki zeszytu, dobrego słuchu muzycznego a niemożnością nauczenia się czytania nut, itp.

## JĘZYK POLSKI

### Symptomy trudności

- trudności w opanowaniu techniki czytania tj.: głośkowanie, sylabizowanie, przekręcanie wyrazów, domyślanie się, wolne lub nierówne tempo, pauzy, nie zwracanie uwagi na interpunkcję
- niepełne rozumienie treści tekstów i poleceń, uboższe słownictwo
- trudności w pisaniu, szczególnie ze słuchu, liczne błędy np.: mylenie z-s, d- t, k -g
- błędy w zapisywaniu zmiękczeń, głosek i- j
- błędy w zapisywaniu głosek nosowych ą - om, ę – em
- opuszczanie, dodawanie, przestawianie, podwajanie liter i sylab
- błędy gramatyczne w wypowiedziach ustnych i pisemnych
- trudności w formułowaniu wypowiedzi pisemnych na określony temat
- trudności w uczeniu się ze słuchu na lekcji, korzystaniu z wykładów, zapamiętywaniu, rozumieniu poleceń złożonych, instrukcji
- trudności z zapamiętaniem liter alfabetu, mylenie liter podobnych kształtem l-t-ł
- mylenie liter zbliżonych kształtem, lecz inaczej ułożonych w przestrzeni b-d-g-p, w-m

- opuszczanie drobnych elementów graficznych liter /kropki, kreski/
- błędy w przepisywaniu i pisaniu z pamięci
- nieprawidłowe trzymanie przyborów do pisania
- wolne tempo pisania, męczliwość ręki
- nikształtne litery, nieprawidłowe łączenia - obniżona czytelność pisma
- nieumiejętność zagospodarowania przestrzeni kartki

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- nie wymagać, by uczeń czytał głośno przy klasie nowy tekst, wskazywać wybrane fragmenty dłuższych tekstów do opracowania w domu i na nich sprawdzać technikę czytania
- dawać więcej czasu na czytanie tekstów, poleceń, instrukcji, szczególnie podczas samodzielnej pracy lub sprawdzianów, w miarę potrzeby pomagać w ich odczytaniu
- starać się w miarę możliwości przygotowywać sprawdziany i kartkówki w formie testów
- czytanie lektur szkolnych lub innych opracowań rozłożyć w czasie, pozwalać na korzystanie z książek "mówionych"
- raczej nie angażować do konkursów czytania
- uwzględniać trudności w rozumieniu treści, szczególnie podczas samodzielnej pracy z tekstem, dawać więcej czasu, instruować lub zalecać przeczytanie tekstu wcześniej w domu
- częściej sprawdzać zeszyty szkolne ucznia, ustalić sposób poprawy błędów, czuwać nad wnikliwą ich poprawą, oceniać poprawność i sposób wykonania prac
- dać uczniowi czas na przygotowanie się do pisania dyktanda poprzez podanie mu trudniejszych wyrazów, a nawet wybranych zdań, które wystąpią w dyktandzie; można też dawać teksty z lukami lub pisanie z pamięci
- dyktanda sprawdzające można organizować indywidualnie
- błędów nie omawiać wobec całej klasy
- w przypadku trudności w redagowaniu wypowiedzi pisemnych uczyć tworzenia schematów pracy, planowania kompozycji wypowiedzi ( wstęp, rozwinięcie, zakończenie )
- pomagać w doborze argumentów, jak również odpowiednich wyrażen i zwrotów
- nie obniżać ocen za błędy ortograficzne i graficzne w wypracowaniach
- podać uczniom jasne kryteria oceny prac pisemnych ( wiedza, dobór argumentów, logika wyводу, treść, styl, kompozycja itd. )
- dawać więcej czasu na prace pisemne, sprawdzać, czy uczeń skończył notatkę z lekcji, w razie potrzeby skracać wielkość notatek
- przypadku trudności z odczytaniem pracy odpytać ucznia ustnie
- pozwalać na wykonywanie prac na komputerze
- usprawniać zaburzone funkcje - zajęcia korekcyjno-kompensacyjne

## MATEMATYKA

### Symptomy trudności

- nieprawidłowe odczytywanie treści zadań tekstowych
- niepełne rozumienie treści zadań, poleceń

- trudności z wykonywaniem działań w pamięci, bez pomocy kartki
- problemy z zapamiętywaniem reguł, definicji, tabliczki mnożenia
- problemy z opanowaniem terminologii ( np. nazw, symboli pierwiastków i związków chemicznych )
- błędne zapisywanie i odczytywanie liczb wielocyfrowych ( z wieloma zerami i miejscami po przecinku )
- przestawianie cyfr ( np. 56-65 )
- nieprawidłowa organizacja przestrzenna zapisu działań matematycznych, przekształcania wzorów
- mylenie znaków działań, odwrotne zapisywanie znaków nierówności
- nieprawidłowe wykonywanie wykresów funkcji
- trudności z zadaniami angażującymi wyobraźnię przestrzenną w geometrii
- niski poziom graficzny wykresów i rysunków, nieprawidłowe zapisywanie łańcuchów reakcji chemicznych

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- naukę tabliczki mnożenia, definicji, reguł wzorów, symboli chemicznych rozłożyć w czasie, często przypominać i utrwalać
- nie wrywać do natychmiastowej odpowiedzi, przygotować wcześniej zapowiedzią, że uczeń będzie pytany
- w trakcie rozwiązywania zadań tekstowych sprawdzać, czy uczeń przeczytał treść zadania i czy prawidłowo ją zrozumiał, w razie potrzeby udzielać dodatkowych wskazówek
- w czasie sprawdzianów zwiększyć ilość czasu na rozwiązanie zadań
- można też dać uczniowi do rozwiązania w domu podobne zadania
- uwzględniać trudności związane z myleniem znaków działań, przestawianiem cyfr, zapisywaniem reakcji chemicznych itp.
- materiał sprawiający trudność dłużej utrwalać, dzielić na mniejsze porcje
- oceniać tok rozumowania, nawet gdyby ostateczny wynik zadania był błędny, co wynikać może z pomyłek rachunkowych
- oceniać dobrze, jeśli wynik zadania jest prawidłowy, choćby strategia dojścia do niego była niezbyt jasna, gdyż uczniowie dyslektyczni często prezentują styl dochodzenia do rozwiązania niedostępny innym osobom, będący na wyższym poziomie kompetencji

## PRZYRODA, HISTORIA

### Symptomy trudności

- trudności z zapamiętywaniem nazw geograficznych, terminologii z biologii i chemii ( dłuższe nazwy, nazwy łacińskie ), nazwisk z historii
- trudności z opanowaniem systematyki ( hierarchiczny układ informacji )
- zła orientacja w czasie ( chronologia, daty )
- trudności z czytaniem i rysowaniem map geograficznych i historycznych
- trudności z orientacją w czasie i w przestrzeni ( wskazywanie kierunków na mapie i w przestrzeni, obliczanie stref czasowych, położenia geograficznego, kąta padania słońca itp. )
- problemy z organizacją przestrzenną schematów i rysunków

- trudności z zapisem i zapamiętaniem łańcuchów reakcji biochemicznych

#### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- uwzględniać trudności z zapamiętywaniem nazw, nazwisk, dat
- w czasie odpowiedzi ustnych dyskretnie wspomagać, dawać więcej czasu na przypomnienie, wydobyć z pamięci nazw, terminów, dyskretnie naprowadzać
- częściej powtarzać i utrwalać materiał
- podczas uczenia stosować techniki skojarzeniowe ułatwiające zapamiętywanie
- wprowadzać w nauczaniu metody aktywne, angażujące jak najwięcej zmysłów (ruch, dotyk, wzrok, słuch), używać wielu pomocy dydaktycznych, urozmaicać proces nauczania
- zróżnicować formy sprawdzania wiadomości i umiejętności tak, by ograniczyć ocenianie na podstawie pisemnych odpowiedzi ucznia
- przeprowadzać sprawdziany ustne z ławki, niekiedy nawet odpytywać indywidualnie często oceniać prace domowe

### MUZYKA, PLASTYKA, WYCHOWANIE FIZYCZNE, TECHNIKA

#### Symptomy trudności

- trudności z czytaniem nut, odtwarzaniem rytmu, śpiewaniem, tańczeniem
- trudności z rysowaniem (rysunek schematyczny, uproszczony) i organizacją przestrzenną prac plastycznych
- obniżony poziom wykonania prac plastycznych i technicznych (dobra własna inwencja twórcza i wyobraźnia)
- mylenie prawej i lewej strony
- trudności z opanowaniem układów gimnastycznych (sekwencje ruchowe zorganizowane w czasie i przestrzeni)
- trudności w bieganiu, ćwiczeniach równoważnych
- trudności w opanowaniu gier wymagających użycia piłki (siatkówka, koszykówka, tenis ziemny i stołowy, itp.)
- niechęć do uprawiania sportów wymagających dobrego poczucia równowagi (deskorolka, narty, snowboard)

#### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- zawsze uwzględniać trudności ucznia
- w miarę możliwości pomagać, wspierać, dodatkowo instruować, naprowadzać, pokazywać na przykładzie
- dzielić dane zadanie na etapy i zachęcać do wykonywania małymi krokami
- nie zmuszać na siłę do śpiewania, czy wykonywania ćwiczeń sprawiających uczniowi trudność
- dawać więcej czasu na opanowanie danej umiejętności, cierpliwie udzielać instruktażu
- nie krytykować, nie oceniać negatywnie wobec klasy
- podczas oceniania brać przede wszystkim pod uwagę stosunek ucznia do przedmiotu, jego chęć, wysiłek, przygotowanie do zajęć w materiały, niezbędne pomoce itp.

- włączać do rywalizacji tylko tam, gdzie uczeń ma szansę

## JĘZYKI OBCE

### Symptomy trudności

- trudności z zapamiętaniem słówek, struktur gramatycznych
- problemy z budowaniem wypowiedzi ustnych
- trudności z rozumieniem i zapamiętywaniem tekstu mówionego lub nagranych na taśmę
- problemy z odróżnianiem słów podobnie brzmiących
- błędy w pisaniu- trudności z odróżnianiem wyrazów podobnych- gubienie drobnych elementów graficznych, opuszczanie i przestawianie liter
- trudności z poprawnym pisaniem, pomimo dobrych wypowiedzi ustnych
- kłopoty z zapisem wyrazów w poprawnej formie gramatycznej
- gubienie drobnych elementów graficznych, opuszczanie i przestawianie liter
- trudności z poprawnym pisaniem, pomimo dobrych wypowiedzi ustnych
- kłopoty z zapisem wyrazów w poprawnej formie gramatycznej

### Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych

- dawać łatwiejsze zadania
- nie wrywać do natychmiastowej odpowiedzi, dawać więcej czasu na zastanowienie się i przypomnienie słówek, zwrotów
- dawać więcej czasu na opanowanie określonego zestawu słówek
- w fazie prezentacji leksyki zwolnić tempo wypowiadanych słów i zwrotów, a nawet wypowiadać je przesadnie poprawnie
- można pozwolić na korzystanie z dyktafonu podczas lekcji
- nowe wyrazy objaśniać za pomocą polskiego odpowiednika, w formie opisowej, podania synonimu, antonimu, obrazka, tworzenia związku z nowym wyrazem
- w zapamiętywaniu pisowni stosować wyobrażenie wyrazu, literowanie, pisanie palcem na ławce, pisanie ze zróżnicowaniem kolorystycznym liter
- przy odczytywaniu tekstu przez nauczyciela pozwalać na korzystanie z podręcznika
- w nauczaniu gramatyki można stosować algorytmy w postaci graficznej wykresów, tabeli, rysunków
- podczas prezentacji materiału zestawiać zjawiska gramatyczne języka polskiego ze zjawiskami gramatycznymi charakterystycznymi dla języka obcego
- prowadzić rozmówki na tematy dotyczące uczniów
- dawać więcej czasu na wypowiedzi ustne i prace pisemne
- liberalnie oceniać poprawność ortograficzną i graficzną pisma
- oceniać za wiedzę i wysiłek włożony w opanowanie języka, kłaść większy nacisk na wypowiedzi ustne

### **Uczeń z Zespołem Aspergera**

Zespół Aspergera jest najłagodniejszą formą całościowych zaburzeń rozwoju. Choroba ta diagnozowana jest coraz częściej, a wiele dzieci z zespołem Aspergera jest uczniami ogólnodostępnych szkół. W związku z trudnościami w dostosowaniu się do obowiązków

szkolnych oraz trudnościami w funkcjonowaniu w grupie rówieśniczej, dziecko z zespołem Aspergera może nie być akceptowane przez rówieśników.

Dziecko z zespołem Aspergera cechuje:

- **rozwój poznawczy w granicach normy,**
- **w zasadzie prawidłowy rozwój mowy,**
- **zamiłowanie do zachowania rutyny i rytuałów,**
- **ograniczone zainteresowania i aktywność,**
- **często występująca niezgrabność ruchowa,**
- **zaburzony rozwój umiejętności społecznych.**

#### **Możliwe symptomy wynikające z diagnozy dziecka:**

- brak sygnalizowania potrzeb przez dziecko, brak kontaktu wzrokowego;
- brak zainteresowania innymi dziećmi;
- trudności w rozumieniu i odpowiadaniu na społeczne/emocjonalne sygnały;
- brak umiejętności dzielenia uwagi czy trudności w rozumieniu sensu;
- brak reagowania na społeczne sygnały werbalne, zaburzenia komunikacji pragmatycznej;
- nierzeczywiste poczucie czasu;
- problemy z uwagą;
- nieprawidłowe przetwarzanie bodźców sensorycznych.

Zachowania dziecka z autyzmem wynikające z nieprawidłowego funkcjonowania sensorycznego

- 1. Obronność dotykowa** : dysfunkcja integracji sensorycznej polegająca na tym, że delikatne bodźce dotykowe powodują nadmierne reakcje emocjonalne, rozproszenie uwagi lub inne problemy behawioralne.
- 2. Różnicowanie dotykowe** : umiejętność uczenia się o rozmiarze, kształcie i fakturze obiektów przez dotyk, bez korzystania ze wzroku.
- 3. Niepewność grawitacyjna** : anormalny niepokój i stres spowodowane przez nieadekwatną modulację lub tłumienie doznań pojawiających się, kiedy receptory grawitacji systemu przedsionkowego są stymulowane poprzez zmianę pozycji głowy lub ruch stóp poza pewną powierzchnię.
- 4. Niepewność posturalna** : reakcja lękowa na zmianę pozycji ciała, spowodowana niewystarczającym wsparciem posturalnym, niezbędnym, aby łatwo zmieniać pozycję ciała; reakcja lękowa nie jest aż tak silna jak w przypadku niepewności grawitacyjnej.
- 5. Niski napięcie mięśniowe** : zmniejszona umiejętność trzymania mięśni w zgiętej lub wyprostowanej pozycji przeciwko sile grawitacji; przeguby, stawy mogą być bardzo ruchome; dotykane mięśnie nie wydają się być twarde.

Ad. 1 Zachowania dotyczące obronności dotykowej:

- dziecko nie lubi mieć mytej twarzy czy obcinanych paznokci lub mytych włosów,
- dziecko nie lubi niektórych ubrań: golfów, nowych dżinsów, pasków, czapek itp.; domaga się wycinania metek z większości ubrań,

- dziecko nie lubi być przytulane ani całowane i odsuwa się, ale czuje się dobrze, kiedy to ono inicjuje dotyk,
- dziecko nie je niektórych pokarmów i nie lubi mycia zębów,
- dziecko nie chce chodzić bosą, szczególnie po piasku, trawie itp.,
- dziecko nie może znieść piasku w butach ani dziur czy szwów w skarpetach,
- dziecko trzyma ołówek czy kredki samymi opuszkami palców; zabawek również dotyka samymi opuszkami,
- zachowania społeczne dziecka są niewłaściwe, kiedy stoi w szeregu z innymi dziećmi,
- dziecko odsuwa się od dotyku, szczególnie niespodziewanego, zza pleców,
- dziecko uderza kolegę, który je delikatnie dotknie,
- dziecko unika brania udziału w niektórych aktywnościach lub odmawia ich ukończenia,
- dziecko musi wszystkiego dotknąć,
- dziecko unika brudnych materiałów (np.: odciskania śladów palców w farbie) w skrajnych przypadkach również zabaw w wodzie czy piasku

#### Ad. 2 Zachowania dotyczące różnicowania dotykowego:

- dziecko ma niską świadomość swojego ciała i wydaje się nie wiedzieć, jak jego ciało jest umiejscowione w przestrzeni,
- dziecko je w niedbały sposób, jedzenie wypada mu z ust.

#### Ad. 3 Zachowania dotyczące niepewności grawitacyjnej:

- dziecko boi się układania w nietypowych pozycjach, szczególnie jeśli jego stopy

nie dotykają podłoża,

- dziecko boi się chodzić po nierównych powierzchniach, takich jak skałki, drabinki

na placu zabaw, krawężniki, błoto, żwir itp.,

- dziecko woli spać na podłodze niż na łóżku,
- dziecko nie lubi wisieć do góry nogami,
- dziecko boi się iść po schodach bez barierki lub po metalowej siatce,
- dziecko ma lęk wysokości, albo wchodzi na wysokie przeszkody nie bacząc na niebezpieczeństwo,
- idąc, dziecko zawsze jedną ręką trzyma się ściany,
- dziecko nie lubi być poruszane przez innych,
- dziecko boi się skakać, zawsze chce, żeby przynajmniej jedna stopa była na ziemi,
- dziecko boi się ruchu fal.

#### Ad.4 Zachowania dotyczące niepewności posturalnej :

- dziecko nie lubi chodzić ani siedzieć na nierównych powierzchniach,
- dziecko boi się lub nie lubi huśtawek.



Ad. 5 Zachowania dotyczące niskiego napięcia mięśniowego:

- dziecko wydaje się być niezgrabne, „miękkie”,
- uścisk dłoni dziecka jest zbyt delikatny,
- dziecko podtrzymuje głowę siedząc przy biurku czy stole,
- dziecko ma zawsze otwarte usta,
- dziecko często się ślini,
- dziecko kiepsko żuje,
- dziecko wydaje się słabe, gdy korzysta z całego ciała, ale jest silne, gdy każdy mięsień jest sprawdzany oddzielnie,
- dziecko opiera się na przedmiotach lub innych ludziach,
- dziecko woli leżeć niż się bawić; nie wytrzymuje długo na czworaka, w klęku czy kucając,
- dziecko spada z krzesła siedząc,
- chwyt dłoni dziecka może być słaby, pisanie zbyt lekkie,
- dziecko szybko i łatwo się męczy.

Ad. 6 Zachowania dotyczące planowania motorycznego

- dziecko jest niezgrabne i często ma urazy, wpada na przedmioty, łamie je,
- dziecko ma trudności z ubieraniem się, szczególnie z zapięciami (guziki, zamki błyskawiczne, rzepy); często wygląda niechlujnie,
- dziecko wolno zaczyna zadania i potrzebuje dodatkowego czasu, aby je zrozumieć,
- dziecko jest impulsywne, działa w pośpiechu; może nie zdawać sobie sprawy z zagrożenia bezpieczeństwa

Zasady pracy w kontekście dysfunkcji komunikacyjnych dziecka z autyzmem: - cz. 1

- spróbuj zdobyć uwagę dziecka zanim zaczniesz mówić, np.: zawołaj je po imieniu, zainteresuj ciekawą zabawką;
- mów w prosty i zrozumiały sposób, dostosuj złożoność swojego języka do poziomu dziecka, zarówno pod względem struktury języka (jak mówisz?) oraz przekazywanych treści (co mówisz?);
- mówiąc, pokazuj co masz na myśli, korzystaj z języka gestów i demonstracji, aby pomóc w wykonaniu wymaganych czynności;
- pokaż dziecku, że jesteś chętnym słuchaczem, staraj się zrozumieć jego próby komunikacyjne unikaj metafor i przenośni lub pomóż dziecku je zrozumieć;
- unikaj nadmiernego mówienia;
- mów o rzeczach ważnych i istotnych dla dziecka, np.: co aktualnie robi, na czym skupia swoją uwagę, co zamierza zrobić, jak ma to zrobić;
- przekazuj dziecku informacje o tym, co i jak ma zrobić; zbyt wiele czasu tracimy na mówienie o tym, czego nie należy robić, czego nie wolno, a to bywa bardzo zniechęcające; jasne wskazanie co można zrobić w konkretnej sytuacji, może być bardziej pomocne;

unikając schematów komunikacyjnych powtarzaj i parafrazuj to, co powiedziało dziecko;

- szepnij dziecku do ucha, co ma powiedzieć do innej osoby;
- jeśli to możliwe odnoś swoje wypowiedzi do konkretnych przedmiotów, zjawisk w otoczeniu dziecka, wskazując na nie, dotykając, pokazując przykłady;
- jeśli to możliwe odnieś echolalie dziecka do tego, co jest „tu i teraz” jednocześnie próbując nakierować jego uwagę na coś, na czym Ci zależy,
- używaj w sposób właściwy zaimków osobowych, unikaj mówienia o sobie lub o dziecku w trzeciej osobie liczby pojedynczej np.: „pani ci poda...”, „pan ci pomoże...”, „Bartek je obiad...”, itp.; na tym etapie czasami warto nawet nadużywać zaimków „ja” i „ty”;
- naucz właściwych wypowiedzi inicjujących rozmowę;
- naucz sposobów proszenia o wyjaśnienie lub pomoc w momencie dezorientacji;
- pamiętaj o innych (poza mowę) kanałach komunikacyjnych, a jest ich aż siedem: oddech, sygnały płynące z ciała, wyraz oczu, mimika, postawa – układ ciała, gestykulacja, odgłosy nieartykułowane.

naucz dziecko obserwować zachowanie innych dzieci, aby miało wzór, co należy robić;

- zachęcaj do zabaw polegających na współpracy, współdziałaniu;
- modeluj właściwe zachowania w różnych sytuacjach społecznych;
- prezentuj przykłady wyrażania emocji;
- naucz, jak zwracać uwagę na niebezpieczeństwa, jak je przewidywać i jak ich unikać; pamiętaj, że reakcje dziecka z autyzmem mogą być nieodpowiednie do niebezpiecznej sytuacji.

redukuj poziom stresu u dziecka;

- naucz dziecko koncepcji czasu i twórz razem z nim rozkłady zajęć, aby łatwiej mu było przewidzieć co go jeszcze czeka;
- zawsze uprzedzaj osobę z autyzmem, kiedy ma nastąpić jakaś zmiana, np.: jeśli bawicie się wspólnie i zabawa dobiega końca, powiedz: „jeszcze jeden raz” lub „za dwie minuty skończymy”;
- pracuj na pozytywach, nagradzaj pożądane zachowania a ignoruj niepożądane;
- pracuj nad elastycznością dziecka, unikając własnych schematycznych działań; stosuj generalizację w odniesieniu do przedmiotów czy zachowań ludzi;
- spróbuj zrozumieć zachowanie dziecka z autyzmem, zachowanie jest często komunikatem np.: dziecko może rzucać grą lub zabawką, jeżeli ta jest zbyt łatwa lub trudna dla niego; może odepchnąć coś czego nie chce, gdy nie umie powiedzieć w tej chwili „nie”; może okazać agresję, jeżeli potrzebuje przerwy; może być opryskliwe, jeśli jest zmęczone lub głodne, a ty

nalegasz, by coś zrobiło; może być przestraszone lub zdenerwowane, jeśli znajduje się w zatłoczonym, hałaśliwym miejscu.

naucz się, które bodźce sensoryczne dziecko uspokajają i organizują, a które są dla niego dezintegrujące (według wskazówek terapeuty integracji sensorycznej);

- unikaj bodźców dezintegrujących, np.: intensywnego światła, minimalizuj hałas w otoczeniu (według wskazówek terapeuty integracji sensorycznej);

- stosuj bodźce, które są dla danego dziecka organizujące, np.: mocny masaż, mały przedmiot na biurku dziecka, którym może ono manipulować, guma do żucia lub lizak w buzi (według wskazówek terapeuty integracji sensorycznej).

odkryj i wykorzystaj mocne strony dziecka, które mogą być pomocne w rozwoju poznawczym, np.: dobrą pamięć, zainteresowanie konkretnym tematem, łatwość skupiania uwagi na szczegółach itp.;

- dowiedz się co dla dziecka z autyzmem jest nagrodą, szukaj jej zewnętrznych i wewnętrznych motywacji do zabawy, nauki i pracy.

### **Sposoby dostosowania wymagań w praktyce**

- pomóż dziecku w nabywaniu umiejętności w zakresie „funkcji wykonawczych”, takich jak umiejętności organizacyjne i umiejętności uczenia się zasad i zabawy, ułóż z nim plan dnia;

- stosuj model edukacji opartej na doświadczeniu; informacje słowne poprzyj obrazem, ilustracją, filmem;

- przedstawiaj nowe pojęcia w sposób możliwie najbardziej konkretny;

- kreatywnie wykorzystaj zainteresowania dziecka, np. jeżeli interesują go dinozaury pozwól mu liczyć dinozaury, a nie np. kredki i ołówki; jeżeli to możliwe, łącz nowe zagadnienia z zainteresowaniami dziecka;

- wspomagaj rozwój umiejętności komunikacyjnych dziecka (słownictwo, rozumienie);

- pracuj z dzieckiem w oparciu o tzw. pozytywne wzmocnienia, pochwały, nagradzanie, pozytywną więź z dzieckiem;

- wdrażaj i oczekuj od dziecka przestrzegania zasad panujących w przedszkolu/szkole;

- pomóż mu w sytuacjach przeżywanego stresu poprzez przewidywanie, zapobieganie, rozumienie przyczyn i rozwiązywanie stresujących sytuacji;

- wspieraj i umożliwiał dziecku kontakty społeczne;

- pamiętaj, że nie ma potrzeby wspierania dziecka w sferach, w których radzi sobie dobrze i stopniowo w tych obszarach ograniczaj udzielaną mu pomoc;

- w obserwacji oddzielaj te obszary, w których trudności wynikają z zaburzeń;

- nie karz dziecka za objawy choroby;
- chronić dziecko przed przemocą rówieśników.

### Uczeń z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim

*Niedorozwój umysłowy (upośledzenie umysłowe) charakteryzuje się istotnie niższym niż przeciętne funkcjonowaniem intelektualnym z jednocześnie współwystępującym ograniczeniem w zakresie dwóch lub więcej spośród następujących umiejętności przystosowawczych: porozumiewania się, samoobsługi, trybu życia domowego, uspołecznienia, korzystania z dóbr społeczno-kulturalnych, samodzielności, troski o zdrowie i bezpieczeństwo, umiejętności szkolnych, organizowania czasu wolnego i pracy. Niedorozwój umysłowy ujawnia się przed 18. rokiem życia* (R. Luckasson, i in., 1992, s. 1; W: J. Kostrzewski, 2006, s. 16).

Zgodnie z obowiązującą klasyfikacją wyróżnia się 4 stopnie upośledzenie umysłowego:

- ✓ lekki,
- ✓ umiarkowany,
- ✓ znaczny,
- ✓ głęboki.

Osoby z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mają zróżnicowany potencjał rozwojowy. Jest to zaburzenie o charakterze globalnym (wszystkie funkcje i procesy psychiczne odbiegają od normy), dlatego ich trudności w uczeniu się **wynikają z zaburzeń: spostrzegania, uwagi, pamięci, myślenia, mowy, sprawności motorycznych, ale także procesów emocjonalnych, motywacyjnych, adaptacji społecznej.**

**Spostrzeganie** uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim jest: niedokładne, wybiórcze, węższe zakresowo, występują zaburzenia analizy i syntezy spostrzeżeń.

Najtrafniej **poziom poznania zmysłowego** u tych uczniów można określić cytując słowa H. Borzyszkowskiej (1997): *dziecko upośledzone umysłowo mało widzi – kiedy patrzy i mało słyszy – kiedy słucha.*

U uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim stwierdza się **obniżoną zdolność koncentracji** uwagi. Ich uwaga jest krótkotrwała, mało podzielna i łatwo ulega zakłóceniu (nadmiernie odwracalna). Bardzo trudno jest skoncentrować ich uwagę zwłaszcza, gdy podejmują rozwiązanie zadań sprawiających trudności. **Wzmacnianie uwagi tych uczniów** jest procesem ciągłym i nie można go pomijać w trakcie realizacji działań edukacyjno-terapeutycznych.

Dzieci upośledzone umysłowo w stopniu lekkim **mają dobrą pamięć mechaniczną.**

Natomiast **pamięć logiczna** jest u nich w dużym stopniu zaburzona, co przejawia się w obserwowanych faktach:

- ✓ odtwarzanie zapamiętanych informacji odbywa się według zapamiętanej kolejności;
- ✓ mają trudności z odpytywaniem wrywkowym, często po prostu nie rozumieją tego, czego wyuczyły się na pamięć;
- ✓ mają trudności w posługiwaniu się wyuczoną tabliczką mnożenia, bo wymaga to wybiórczego stosowania zapamiętanych wiadomości;
- ✓ potrzebują również większej liczby powtórzeń, aby utrwalić zapamiętane informacje. Rozwój mowy u dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim często bywa opóźniony, jednakże z uwagi na stosunkowo dobrą pamięć mechaniczną są w stanie

(przy dobrej stymulacji środowiskowej) opanować znaczny zasób słownictwa, chociaż: mają trudności w rozumieniu znaczenia wypowiedzi oraz w samodzielnym tworzeniu dłuższych wypowiedzi (twórcze stosowanie mowy);

- ✓ częściej też w porównaniu z dziećmi w normie intelektualnej występują u nich wady wymowy;
- ✓ z uwagi na częste zaniedbanie środowiskowe można zaobserwować też używanie wulgaryzmów i wyrażeń slangowych.
- ✓ mają stosunkowo dobrze rozwiniętą mowę odtwórczą, ale słabiej funkcjonuje u nich twórczy wymiar mowy.

Osoby z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mają zaburzone myślenie abstrakcyjne, słowno-pojęciowe. Ich myślenie rozwojowe zatrzymuje się na poziomie myślenia konkretno-obrazowego, co przejawia się w trudnościach z abstrahowaniem, uogólnianiem, tworzeniem pojęć, wnioskowaniem czy przewidywaniem (myśleniem przyczynowo- skutkowym). **Zaburzenie wyższych form myślenia w znacznym stopniu utrudnia zdobywanie wiedzy i powoduje, że pewien jej zasób jest niedostępny osobom z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim.**

Najczęściej występujące zaburzenia u dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim, które mają znaczenie dla ich osiągnięć szkolnych, to:

- ✓ zaburzenie orientacji przestrzennej,
- ✓ niski poziom sprawności grafomotorycznej,
- ✓ słaba koncentracja uwagi,
- ✓ liczne i nasilone wady wymowy,
- ✓ wolniejsze tempo pracy,
- ✓ zaburzenia rozumienia znaczenia wypowiedzi,
- ✓ zaburzenia analizy i syntezy (wzrokowej, słuchowej, wzrokowo-słuchowej),
- ✓ trudności w rozpoznawaniu liter oraz w czytaniu,
- ✓ trudności w rozumieniu przeczytanego tekstu,
- ✓ istotnie zaburzony poziom rozumienia wszelkich reguł, zasad, definicji,
- ✓ utrudnione tworzenie pojęcia liczby,
- ✓ ograniczenia procesów pamięciowych,
- ✓ brak zrozumienia treści zadań tekstowych i trudności w ich rozwiązywaniu,
- ✓ zaburzenia wyobraźni przestrzennej utrudniające rozumienie i wykonywanie zadań geometrycznych,
- ✓ trudności w orientowaniu się w stosunkach czasowych i posługiwaniu się nimi,
- ✓ kłopoty w powiązaniu nowych informacji z poprzednio zapamiętanymi,
- ✓ słaby poziom stosowania umiejętności w praktyce,
- ✓ mała samodzielność w wykonywaniu zadań,
- ✓ często występująca nadpobudliwość psychoruchowa lub zahamowanie,
- ✓ brak krytycyzmu,
- ✓ trudności w antycypacji zachowań,
- ✓ impulsywność,
- ✓ podatność na negatywne wpływy otoczenia,
- ✓ niski poziom motywacji,
- ✓ mała wrażliwość na potrzeby innych,
- ✓ częste przejawy agresji.

Wymienione powyżej trudności nie muszą przejawiać się w każdym przypadku. Każdy z uczniów jest inny, jego poziom funkcjonowania w szkole, zachowanie, możliwości i

ograniczenia są indywidualnie zróżnicowane. Uświadomienie sobie przez nauczyciela sytuacji, z jakimi może się spotkać w kontakcie z uczniem upośledzeniem umysłowym, pomoże mu bardziej wnikliwie obserwować i odpowiednio **dostosowywać zadania do możliwości ucznia**. Identyfikacja trudności ucznia i zadań edukacyjno-terapeutycznych pozwoli mu stworzyć plan działania pedagogicznego możliwie skuteczny i dostosowany indywidualnie do ucznia.

### **Wyznaczniki procesu edukacyjnego w odniesieniu do ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim**

*Jaką podstawę programową realizują uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, jakich trudności z nabywaniem wiadomości i umiejętności mogą doświadczać, jak powinien pracować nauczyciel z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim?*

### **Podstawa programowa**

Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim realizują tę samą *podstawę programową*, co ich sprawni rówieśnicy. Nauczyciele mają obowiązek dostosować wymagania edukacyjne (niezbędne do uzyskania poszczególnych śródrocznych i rocznych (semestralnych) ocen klasyfikacyjnych z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych, wynikających z realizowanego przez siebie programu nauczania) do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia rozwojowe uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom. Stosowane przez nauczyciela metody, formy i środki dydaktyczne muszą być adekwatne do indywidualnych możliwości i potrzeb psychofizycznych uczniów.

### **Przedmioty matematyczno-przyrodnicze**

Nauczyciel powinien stosować:

- ✓ takie strategie pomocy uczniowi, które umożliwią mu zrozumienie istoty zadania lub zagadnienia. Służyć temu mogą odpowiednie metody pracy (problemowa, zadawania pytań, praktycznego działania czy oparta na przeżywaniu), środki dydaktyczne (modele, filmy, plansze, interaktywne wizualizacje itp.) oraz formy organizacyjne (zwłaszcza praca w grupach),
- ✓ **eksperymenty i doświadczenia**, które w edukacji uczniów upośledzeniem umysłowym pełnią szczególną rolę.

### **Przedmioty humanistyczne**

Realizacja podstawy programowej w obszarze humanistycznym skupia się na:

- ✓ dalszym **rozwijaniu sprawności językowych**, a w tym kształtowaniu złożonych struktur gramatycznych oraz budowaniu dłuższych wypowiedzi powiązanych w logiczną całość.
- ✓ pracy nad **spójnością wypowiedzi uczniów** i rozwojem ich słownika oraz kształtowaniem umiejętności argumentowania, prowadzenia rozmowy.

Analiza i interpretacja tekstów kultury jest dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim szczególnie trudna, ponieważ wymaga rozumienia perspektywy drugiej osoby. W sensie rozwoju poznawczego jest to przekroczenie poziomu dziecięcego egocentryzmu oraz empatyczna umiejętność *spojrzenia z zewnątrz*. **Te zdolności poznawcze z trudem rozwijają się u uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim.**

Sprawności te można kształcić poprzez np.: specjalne ćwiczenia przyjmowania cudzej perspektywy. Należy mieć na uwadze, że praca z tekstami źródłowymi musi odbywać się przy dużym wsparciu

nauczyciela i z zastosowaniem pewnych ułatwień, np.: **map myślowych, inscenizacji, filmów, zastępników wizualnych, schematów, porównań itp.**

Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mogą mieć trudności z:

- ✓ zapamiętaniem faktów historycznych i określaniu ich związków przyczynowo-skutkowych.

**W nauczaniu historii konieczne jest:**

- ✓ systematyczne powtarzanie i utrwalanie wiedzy,
- ✓ należy prezentować i powtarzać wiedzę w różnych kontekstach, formach oraz z wykorzystaniem różnych środków dydaktycznych,
- ✓ realizacja podstawy programowej - ograniczenia się do najważniejszych aspektów omawianego zagadnienia historycznego, bazowania na pamięci mechanicznej ucznia, dzielenia treści na małe kroki oraz podejmowania dodatkowych działań wizualizujących treści.

### **Uczeń z upośledzeniem w stopniu umiarkowanym i znacznym**

*„Specyfika kształcenia uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym polega na nauczaniu i wychowaniu całościowym, zintegrowanym, opartym na wielozmysłowym poznawaniu otaczającego świata – w całym procesie edukacji.*

Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym, jako jedyna grupa uczniów, realizują odrębną podstawę programową kształcenia ogólnego. Budowa i zakres podstawy różnią się znacznie od podstawy kształcenia ogólnego realizowanej przez pozostałych uczniów. Taki stan wynika ze specyfiki funkcjonowania osób z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, która wymaga bardzo indywidualizowanego podejścia do procesu ich kształcenia. Podstawa programowa określa cele główne. Są one sformułowane na dużym poziomie ogólności tak, aby po zoperacjonalizowaniu każdy uczeń z upośledzeniem w stopniu umiarkowanym lub znacznym, mógł je realizować na poziomie dostępnym dla siebie, wyznaczonym poziomem możliwości i ograniczeń psychofizycznych.

Na każdym etapie edukacyjnym realizowane są zajęcia:

- funkcjonowanie w środowisku,
- muzyka z rytmiką,
- plastyka,
- technika,
- wychowanie fizyczne,
- etyka,
- zajęcia rewalidacyjne.

Treści kształcenia nie są formułowane w postaci wymagań (rezultatów), lecz najczęściej w formie celów do realizacji i obejmują:

- umiejętność samoobsługi,
- dbałość o zdrowie,
- umiejętność porozumiewania się z otoczeniem,
- rozwijanie percepcji wzrokowej i spostrzegania,
- rozwijanie percepcji słuchowej,
- ćwiczenia pamięci, w szczególności dotykowej, ruchowej i słownej,
- naukę czytania i pisanie,
- elementarne umiejętności matematyczne,
- poznawanie najbliższego otoczenia,
- poznawanie najbliższego środowiska społeczno-kulturowego,
- Twórczość artystyczną,
- poznawanie przyrody,
- zajęcia ruchowe oraz kształcenie techniczne.

Tak sformułowane treści wskazują kierunki kształcenia. Opracowanie indywidualnych programów wymaga znacznej operacjonalizacji treści zawartych w podstawie programowej tak, aby Zespół nauczycieli i specjalistów mógł:

- wyznaczyć ogólne cele terapeutyczne i edukacyjne (zgodnie z podstawą programową);
- wyznaczyć cele szczegółowe możliwe do osiągnięcia przez ucznia w danym okresie, tj. cele mieszczące się w strefie najbliższego rozwoju ucznia określonej na podstawie wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania;
- opracować szczegółowe procedury osiągania celów (określić metody, formy, środki, zasady).

### **Uczeń z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją**

Trudności edukacyjne dziecka z niepełnosprawnością ruchową zależą od rodzaju uszkodzenia, jego stopnia oraz czasu wystąpienia. Uczniowie z niepełnosprawnością ruchową realizują podstawę programową kształcenia ogólnego – o ile nie towarzyszy im głębsze upośledzenie umysłowe. Dobierając sposób realizacji treści programowych trzeba uwzględniać ograniczenia wynikające z dysfunkcji ruchowych ucznia, obniżonego tempa pracy i dużej męczliwości. Stosowane metody i środki dydaktyczne powinny stymulować aktywność własną ucznia, co zwiększa jego efektywność uczenia się. Dziecko z niepełnosprawnością ruchową wymaga wsparcia w zakresie:



- dostosowania otoczenia w taki sposób, by mogło się samodzielnie poruszać;
- dostosowania i zmodyfikowania miejsca pomocy szkolnych tak, by mogło z nich w pełni korzystać;
- dostosowanie miejsca pracy tak, by mogło przyjąć prawidłową pozycję siedzącą, zwłaszcza przez dłuższy czas, bez zmęczenia;
- dostosowania celów edukacyjno – terapeutycznych tak, by odpowiadały indywidualnym potrzebom i możliwościom dziecka;
- stosowania aktywizujących metod i form pracy dydaktycznej i terapeutycznej
- umożliwienia dziecku pełnej komunikacji – zwłaszcza, gdy jego mowa jest zniekształcona;
- rozwijania zainteresowań dziecka i zdobywania przez niego doświadczeń;
- zachęcania do podejmowania interakcji społecznych i zawierania przyjaźni;
- dawania okazji do wykazania się samodzielnością;
- uczenia umiejętności właściwej regulacji emocjonalnej;
- wzmocnienia samooceny dziecka.

### **Dostosowania edukacyjne dla ucznia z niepełnosprawnością ruchową**

Sposoby postępowania i formy pomocy:

- rehabilitacja ruchowa (zwykle w ramach służby zdrowia, ale może też być organizowana w placówkach oświatowych)
- znoszenie barier architektonicznych
- organizowanie pomocy koleżeńskiej w zakresie samoobsługi, a także w zakresie wyrównywania braków po okresie absencji, ewentualnie udział w zajęciach dydaktyczno – wyrównawczych
- ułatwienia „techniczne” podczas pisania (dla dzieci z niedowładami spastycznymi rąk, z zaburzeniami motoryki małej, z ruchami mimowolnymi) – np. mogą pisać na większym formacie, grubszym mazakiem, używać specjalnych nakładek na ołówek czy długopis,
- gdy trudności w pisaniu są bardzo duże posługiwać się pomocami (komputerem, klockami literowymi, kartonikami z literami, sylabami, wyrazami
- nie wyłączać z tych zajęć, w których dziecko jest mniej sprawne czy mniej samodzielne (taniec na dyskotece, wycieczki, udział w przedstawieniach)
- udział w zajęciach rewalidacyjnych na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego oraz dostosowanie wymagań na sprawdzianach i egzaminach - zgodnie ze wskazaniami zawartymi w orzeczeniu lub zaświadczeniu lekarskim.

W czasie zajęć edukacyjnych :

- motywować ucznia do częstego wypowiedzania się;
- nagradzać każdą próbę komunikowania się ucznia;
- nie zmuszać ucznia do wypowiedzi ustnych, raczej nakłaniać do różnych form wypowiedzi;
- umożliwiać uczniowi dyskusję z uczniami w grupach;
- nie wymagać odpowiedzi całym zadaniem, akceptować odpowiedzi krótkie, np. jedno lub dwuwyrzowe;
- zadawać pytania krótkie, niezłożone;
- kierować do ucznia pytania z zachowaniem właściwego tonu i tempa wypowiedzi – powinna być ona niezbyt szybka, ale też i nie zbyt wolna;
- notować uczniowi w zeszytcie pracę domową lub sprawdzać, czy ją zanotował;
  - zapisywać na tablicy najważniejsze pojęcia z przeprowadzanej lekcji;
- stosować aktywizujących metod nauczania;
- często używać środków informatycznych.
- usprawniać aparatu artykulacyjnego i wymowy;
- stosować aktywizujących metod terapeutycznych;
- usprawniać grafomotoryki ;
- pozwalać wypowiadać się uczniowi w możliwie najkorzystniejszy dla niego sposób;
- doceniać, nagradzać w umówiony sposób każdą próbę komunikowania się;
- nie spieszać ucznia w czasie wypowiedzi;
- nie zmuszać ucznia do wypowiedzania się, gdy wyraźnie oponuje;
- systematycznie włączać ucznia w dyskusję z innymi uczniami w klasie;
- nie wymagać od ucznia odpowiedzi pełnym zdaniem i nie poprawiać jego wypowiedzi;
- kontrolować, czy uczeń rozumie zadawane pytania;
- zadawać krótkie, proste pytania;
- zwracać się do ucznia bezpośrednio, niezbyt szybko, zachowując odpowiedni ton i tempo wypowiedzi;
- notować pracę domową w zeszytcie ucznia lub na tablicy;
- wynotowywać na tablicy najważniejsze pojęcia z przeprowadzanej lekcji.
- kształtować u ucznia umiejętności rozładowywania napięcia psychoruchowego, np. stosować ćwiczenia rozluźniające;
- ćwiczyć umiejętność radzenia sobie z porażką w odniesieniu do relacji z rówieśnikami, rodzicami, nauczycielami;
- kształtować umiejętności społeczne;
- wdrażać pomoc koleżeńską i zachowania pro społeczne innych uczniów, wobec ucznia ;
- kształtować umiejętności radzenia sobie ze emocjami;

### **Jak wspomagać rodziców uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?**

- informować o rozwoju dziecka, o jego osiągnięciach i trudnościach, rodzaju potrzebnej pomocy i możliwości jej uzyskania
- uczyć rodziców (przez pokaz, instruktaż, ćwiczenia) umiejętności udzielania dziecku pomocy w domu
- kształtować prawidłowe postawy rodziców wobec dziecka i wzmacniać więzi emocjonalne między rodzicami a dzieckiem
- udzielać rodzicom porad i interwencyjnej pomocy w załatwianiu różnych spraw związanych z usprawnianiem dziecka, zaopatrzeniem go w środki pomocowe, korzystaniem z opieki specjalistów

- aktywizować rodziców do systematycznego współdziałania nie tylko ze szkołą, ale także z innymi instytucjami niosącymi pomoc ich dziecku